

МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ

О. А. Жирун

кандидат психологічних наук

доцент кафедри психології і педагогіки

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

Стаття присвячена теоретичному аналізу значущості моральної свідомості при професійному становленні майбутніх редакторів. Розглядається структура професіоналізму та складові моральної свідомості майбутніх редакторів.

Ключові слова: професійне становлення, моральна свідомість, ціннісні орієнтації

Сьогодні більшість спеціалістів вважають, що в утворенні комплексів професійно важливих якостей особистості беруть участь не лише сукупності властивостей особистості, що пов'язані з певною діяльністю, але й особистісні якості, професійно важливі для будь-якого виду діяльності. В цьому аспекті актуальним є проблема моральної свідомості у професійному становленні, що і зумовлює мету даної статті.

Будь-яка професійна діяльність постає перед людиною у формі нормативно-схваленого способу дії. У процесі опанування професії людина "розпредметнює" нормативний спосіб, перетворюючи його на індивідуальний спосіб діяльності. Внутрішньою стороною оволодіння діяльністю є формування психологічної системи діяльності на основі індивідуальних якостей суб'єкта діяльності шляхом їх реорганізації, переструктурування, виходячи з цінностей та мотивів діяльності. Потреби, інтереси, світогляд, переконання та цінності, життєвий досвід, особливості окремих психічних функцій особистості є вихідною базою для формування психологічної системи діяльності.

Про придатність до професії редактора не можна судити без урахування моральних якостей, що не менш важливі, ніж кваліфікаційні характеристики. Сам процес праці редактора, а головне, його результат зачіпає інтереси багатьох. Таким чином, моральні чинники вплетені у зміст роботи редактора.

Структуру і характер психологічних компонентів професійної діяльності описують багато дослідників. Так, В.І.Чірков виділяє два основних підходи у питанні про новоутворення в процесі професійного становлення особистості. Один із них можна визначити як традиційний, а другий – системогенетичний (П. К. Анохін, Б. Ф. Ломов, Д. О. Ошанін, В.О.Конопкін, В.Д.Шадріков). Традиційний підхід побудований на аналітичній

концепції: професійне навчання здійснюється через передачу професійних технологій, знань, формування навичок і умінь. Професійне ж навчання в межах системогенетичного підходу визначається як формування психологічної системи діяльності [18].

Професійне становлення – це формування нових психологічних структур, що, поєднуючи в цілісну систему, регулюють діяльність. У цілому процес формування професійної компетентності – це процес професіоналізації особистості. Формування відбувається не шляхом трансляції узятих із професійного середовища конструктів, а формуванням індивідуальних специфічних новоутворень.

В.Д.Шадріков припускає, що професійна підготовка і розвиток призводять до формування психологічної системи діяльності. При цьому відбувається:

1) формування мотивів професійної діяльності, (формування особистісного змісту діяльності); трансформація загальних мотивів особистості в трудові мотиви; зміна абсолютної і відносної значимості окремих мотивів; зміна структури мотивів; зміна в ієрархії професійних мотивів (В.Д.Шадріков вводить поняття "дрейф" мотивів, припускаючи, що на різних етапах професіоналізації різні мотиви стають провідними);

2) когнітивне освоєння діяльності (формування уявлень про результат і динамічну структуру професійної діяльності);

3) формування інформаційної основи діяльності;

4) формування блоку прийняття рішень (відбувається формування схем, алгоритму прийняття рішень у різних аспектах професійної діяльності);

5) формування професійно важливих якостей;

6) формування індивідуального стилю діяльності [19].

М.М.Нечаєв припускає, що в процесі професіоналізації два напрями, в яких здійснюється присвоєння професійної діяльності: у напрямі формування і розвитку професійної індивідуальності (утворення комплексу спеціальних знань, умінь і навичок), і в напрямі формування і розвитку особистості в цілому, тобто прилучення до соціокультурного досвіду професії і суспільства, вироблення комплексу якостей, що сприяють розвиткові професійної самосвідомості, соціальної і творчої активності. Єдність цих двох аспектів розвитку означає гармонійне з'єднання особистісного й індивідуального розвитку професіонала. Для професіонала як індивіда характерне ствердження себе як фахівця, а для професіонала-особистості характерна готовність до подолання професійних стереотипів, до саморозвитку і розвитку професії [13].

За А.К.Марковою, професіоналізм може бути описаний через співвідношення стану мотиваційної сфери людини (професійні цінності, професійні домагання і мотиви, професійне цілепокладання тощо) й операційної сфери (професійна самосвідомість, професійні здібності, прийоми і технології як складові професійної майстерності).

Концепція Л.М.Мітіної побудована на ідеї цілісності, єдності особистісного і професійного розвитку людини, внутрішньому середовищі особистості. Активності та потребі в самореалізації віддається пріоритет як джерелу професійного розвитку. Об'єктом професійного розвитку і формою реалізації творчого потенціалу людини в професійній діяльності є інтегральні характеристики особистості: спрямованість, компетентність, емоційна та поведінкова гнучкість. Кожна інтегральна характеристика являє собою певну комбінацію необхідних особистісних якостей, істотних для успішної дії в межах тієї або іншої професії. Фундаментальною умовою розвитку особистості професіонала є усвідомлення ним необхідності зміни, перетворення свого внутрішнього світу і пошук нових можливостей самоздійснення в праці, тобто підвищення рівня професійної самосвідомості [12].

Із зазначених точок зору чітко простежується висновок, що ключовим механізмом професійного становлення є формування професійної свідомості і ключових особистісних утворень, зокрема моральної свідомості індивіда.

Серед критеріїв професіоналізму редактора можна виділити загальні, особливі та одиничні. Спираючись на теоретичні розробки, експериментальні дослідження та емпіричну практику вітчизняної та зарубіжної

науки, на перше місце серед загальних критеріїв стають "системні якості індивіда, що формуються у спільній діяльності та спілкуванні".

Особливі критерії пов'язані безпосередньо зі специфікою професійної діяльності. У характеристиці Є.А.Клімова ці критерії мають назву праксис та гнозис професіонала: організаційно-виробничі, комунікативні, інформаційно-перетворюючі, саморегуляційні уміння, навички, дії; професійна специфіка пізнавальних процесів; гностичні уміння, навички, дії [9].

Одиничні ж критерії пов'язані з особливостями стилю та способів діяльності особистості редактора й визначаються суб'єктивними рисами, індивідуальністю, досвідом, психодинамікою особистості, психологічними утрудненнями, навантаженням в роботі.

Конкретно-предметні знання для редактора мають важливе значення в силу того, що саме вони виступають першоосновою формування всієї професійної компетентності.

Професійне становлення майбутніх редакторів визначається їхнім відношенням як до об'єкта, так і до суб'єкта своєї праці. Друге передбачає високий рівень професійної самосвідомості. Професійна діяльність редактора пов'язана, насамперед, із формуванням цілей функціонування організації і здійсненням обов'язків, що впливають з них, для найбільш ефективного досягнення результатів. Професіоналізм редактора у даному контексті виступає як достатній рівень розвиненості професійної культури та моральної свідомості, що забезпечує творче вирішення завдань діяльності.

Редактор тоді є фахівцем, коли є професійною його й внутрішня й зовнішня діяльність. Саме тому ми вважаємо моральну свідомість у професії редактора одним із провідних чинників професійного становлення.

У контексті направленості нашої статті ми дотримуємося думки, що моральна свідомість розкривається через зміст ціннісних орієнтацій, який може бути представлений як єдність емоційного, когнітивного та поведінкового елементів. У процесі розвитку ціннісних орієнтацій відбувається перш за все емоційне переживання, емоційне оцінювання людиною певної цінності.

Становлення ціннісних орієнтацій передбачає також раціональне оцінювання, пов'язане з усвідомленням людиною мотивів вчинків, що утворює основу когнітивного елементу ціннісних орієнтацій.

Важливе місце належить і поведінковому елементу, який є „практичним вираженням” ціннісних орієнтацій, обліком „реальних можливостей” людини в обраній діяльності.

Складові моральної свідомості відіграють роль мотивації у досягненні мети, містять в собі загальнолюдське та надають сенс поведінці та вчинкам, здійснюючи при цьому їх регулювання.

Цінності і ціннісні орієнтації є сполучною ланкою моральної свідомості та поведінки людини. На думку А.І.Титаренко, ціннісні орієнтації є такими елементами моральної свідомості, що об'єктивуються у вчинках [17]. Вони тісно пов'язані з потребами і інтересами індивіда, з емоційно-вольовими механізмами його психіки. Цю особливість ціннісних орієнтацій відзначають такі дослідники, як Д.Н.Узнадзе, С.Л.Рубінштейн, В.М.Мясищев, що звернулися одними з перших до вивчення даного феномену, описаного в психології через поняття „настановлення”, „соціальна орієнтація”.

Ми згодні з А.І.Титаренко, що центральним елементом етичної свідомості є цінності та ціннісні орієнтації, оскільки вони найадекватніше відображають сутність даного феномену. „Ціннісні орієнтації – це стійкі, інваріантні, певним чином скоординовані утворення („одиниці”) моральної свідомості – основні його ідеї, поняття, „ціннісні блоки”, що виражають суть етичного сенсу людського буття, а опосередковано – і найбільш спільні культурно-історичні умови і перспективи” [15].

Як справедливо помічає Т.І.Пороховська, „ціннісні орієнтації – це елементи структури свідомості особи, що характеризують змістовну сторону її спрямованості. У формі ціннісних орієнтацій в результаті засвоєння ціннісних значень в процесі соціалізації фіксується істотне, найбільш важливе для людини” [6].

Моральні цінності – це спосіб саморегуляції та впорядкування міжособистісних стосунків. Моральні цінності можуть бути виражені як діями, позиціями, ставленнями, так і вербальними та невербальними способами комунікативної діяльності. У моральних цінностях представлені загальні вимоги до поведінки людини.

Моральні цінності мають подвійний характер. Вони соціальні, оскільки історично і культурно обумовлені, та індивідуальні, оскільки у них зосереджений життєвий досвід конкретного суб'єкта. З одного боку, моральні цінності є вищим контролюючим ор-

ганом всіх чинників активності, визначаючи способи їх реалізації. З іншого, – вони виступають внутрішнім джерелом життєвих і професійних цілей особистості. Водночас, моральні цінності є психологічною детермінантою саморозвитку та особистісного та професійного зростання.

Крім цього, цінності та ціннісні орієнтації вбирають в себе систему особистісних сенсів, про що свідчать поняття „ціннісно-смыслова сфера особистості”, які використовуються в психології.

Зазначаючи психологічний аспект цінностей та ціннісних орієнтацій, слід зауважити, що ці структурні елементи моральної свідомості органічно входять до складу мотивів і стимулів усіх видів і форм діяльності суб'єктів, визначаючи її спрямованість.

У нашому випадку, цінності (як складові моральної свідомості) мають свою ієрархію: моральні норми, в яких моделюється ціннісна структура певних вчинків та відносин, та моральне оцінювання, що здійснюється через моральні поняття, моральні принципи та моральні ідеали. При цьому моральне оцінювання може мати об'єктивний та суб'єктивний характер.

Об'єктивність морального оцінювання зумовлюється суспільною практикою, а суб'єктивність – потребами та інтересами суб'єкту оцінювання, що мають найрізноманітнішу природу. Через це та чи інша цінність, може бути відображена в оцінюванні з різним ступенем адекватності. В процесі оцінювання сенс цінностей може зазнати суттєвих трансформацій.

За допомогою морального оцінювання, з одного боку, виражається відношення суб'єкта до існуючої системи цінностей, а з іншої – можливість визначити ціннісне значення поведінки, відповідність моральним нормам, принципам ідеалам.

Таким чином, враховуючи проаналізоване вище, ми можемо зробити висновок, що моральна свідомість редактора як сформоване відношення до професії виражається в наявності сформованої і зв'язаної системи мотивів, особистісних змістів і цілей, яка повинна постійно розвиватися. У ціннісно-смыслових утвореннях моральної свідомості фахівця ми бачимо, з одного боку, ті форми, в яких систематизується моральне значення суспільних явищ, а з іншої – ті орієнтири поведінки, що визначають її спрямованість.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Акмамбетов Г. Г.* Нравственная культура и личность / Г. Г. Акмамбетов. – Алма-Ата: Изд-во Алма-Ат. ун-та, 1988. –
2. *Альбуханова К. А.* Новое в психологии профессионализма / К. А. Абульханова // Психологический журнал. – 1997. – № 4. – С.17-19.
3. *Асеев Л. Г.* Мотивация поведения и формирование личности / Л. Г. Асеев. – М.: Мысль, 1976. – 156 с.
4. *Блюмкин В. А.* Мир моральных ценностей / В. А. Блюмкин. – М.: Мысль, 1981. – 146 с.
5. *Винославська О. В., Білецька Л. О.* Деякі аспекти підготовки спеціалістів до взаємодії з інформаційно-професійним середовищем / О. В. Винославська, Л. О. Білецька // Вісник НТУУ “КПІ”. Наук.-метод. сер., 1995. – Вип. 17. – С.17-23.
6. *Винославська О. В.* Етичні засади формування особистості практичного психолога / О. В. Винославська // Актуальні проблеми психології. Том 1.: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – Київ: Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України, 2001. Частина 2. – С.35-44.
7. *Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А.* Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск: Изд-во Белор. ун-та, 1976. – 176 с.
8. *Зотов Н. Д.* Личность как субъект нравственной активности / Н. Д. Зотов. – Томск, 1984. – 201 с.
9. *Климов Е. А.* Психология профессионала / Е. А. Климов. – М.: Ин-т практ. психологии, 1996. – 400 с.
10. *Леонтьев Д. А.* Человек и мир: логика жизненных отношений / Д. А. Леонтьев // Логика, психология и семиотика: аспекты взаимодействия. – К.: Вища школа, 1990. – С.47-58.
11. *Лысенко Ю. Н.* Психологические основы повышения эффективности профессиональной деятельности: Автореф. дис. ... степ. д-ра психол. наук. 19.00.03 / Санкт-Петербург. гос. ун-т. – СПб., 1992. – 52 с.
12. *Митина Л. М.* Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л. М. Митина // Психологический журнал. – 1997. – № 4. – С. 28-33.
13. *Нечаев Н. Н.* Профессиональное сознание как центральная проблема психологии и педагогики высшей школы / Н. Н. Нечаев // Новые методы и средства обучения. – М.: Знание, 1988. – 213 с.
14. *Платонов К. К.* Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – 352 с.
15. *Пороховская Т. И.* Ценность и оценка в морали / Т. И. Пороховская. – М.: Просвещение, 1988. – 245 с.
16. *Рейхерт Л. А.* Условия динамического редактирования / Л. А. Рейхерт // Книга: Исслед. и материалы. – 1991. – Сб.62. – С.62-76.
17. *Титаренко А. И.* Структуры нравственного сознания / А. И. Титаренко. – М.: Просвещение, 1974. – С.83-113.
18. *Чирков В. И.* Психологические основы подготовки кадров / В. И. Чирков. – Ярославль: ЯРГУ, 1988. – 256 с.
19. *Шадриков В. Д.* Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М.: Наука, 1982. – 231 с.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2011 р.